

บทที่ ๗

หลักจริยศาสตร์

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลทั้งหลาย ดำเนินชีวิตในทางที่เหมาะสมที่ควร เพื่อให้ทุกคนสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข ซึ่งผู้ปฏิบัติตามคำสอนนั้นมียุ่่มากมาย โดยมีชื่อเรียกทั่วไปว่า “ชาวพุทธ” หรือ “พุทธบริษัท” อันประกอบด้วยชน ๔ กลุ่ม คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา^๑ บางครั้งเรียกว่า “สหธรรมิก” แปลว่า ผู้ร่วมธรรมหรือผู้ร่วมประพฤติธรรมด้วยกัน ได้แก่ บุคคล ๗ กลุ่ม คือ ภิกษุ ภิกษุณี^๒ สิกขมานา^๓ สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา^๔

คำสอนของพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับการประพฤติของชาวพุทธนั้นสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน ด้วยกัน คือ

๑. คำสอนสำหรับนักบวช คือ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณรและสามเณรี

คำสอนเกี่ยวกับการประพฤติสำหรับนักบวชนั้น มีทั้งเป็นคำสั่งที่ห้ามปฏิบัติคือศีลต่างๆ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืน ถือว่ามีความผิด ต้องถูกลงโทษ^๕ และคำสอน คือ ธรรมต่างๆ ซึ่งทั้งหมดบันทึกไว้ใน พระไตรปิฎก

๒. คำสอนสำหรับบุคคลทั่วไป คือ อุบาสกและอุบาสิกา

คำสอนสำหรับบุคคลทั่วไปนั้น มีเฉพาะคำสอนที่เป็นคำเตือน หรือ คำแนะนำ โดยที่มีได้มีการบังคับให้ปฏิบัติตาม แต่ทรงสอนว่าสิ่งใดเป็นสิ่งประเสริฐควรทำ สิ่งใดเป็นโทษไม่ควรทำ ดังที่ตรัสไว้ว่า

“เราทราบชัดธรรมเป็นที่สลัดกิเลส เพียงดังลูกศรออก
บอกทางแก่ท่านทั้งหลายแล้ว ท่านทั้งหลายพึงทำความเพียร
เครื่องยังกิเลสให้เร่าร้อน พระตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอก”^๖

คำสอนเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติ หรือหลักจริยศาสตร์นั้นเป็นไปเพื่อความสุขอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต สำหรับในบพณินำมาศึกษาเฉพาะคำสอนสำหรับบุคคลทั่วไป ๓ ประการ คือ

๑. หลักจริยศาสตร์ขั้นพื้นฐาน

หลักจริยศาสตร์ขั้นพื้นฐาน เป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นของมนุษย์ทุกคน ที่อยู่ ร่วมกันในสังคม ประกอบด้วยสิ่งที่ควรละเว้น ๕ ประการ คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
 ๒. อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์
 ๓. กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤตินอกในกาม
 ๔. มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ
 ๕. สุราเมรยมัชชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการดื่ม
น้ำเมาคือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
- หลักจริยศาสตร์ขั้นพื้นฐาน ๕ ประการนี้รวมเรียกว่า “ศีล ๕” ซึ่ง
พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญผู้ปฏิบัติว่าเป็นผู้บำเพ็ญมहाทาน ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า
มหาทานนี้เป็นกรกระทำที่จะไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

๒. หลักจริยศาสตร์ทั่วไป

หลักจริยศาสตร์ทั่วไปเป็นข้อควรประพฤติ เพื่อให้บุคคลปฏิบัติตามความ
เหมาะสมและพัฒนาตนเองให้มีความเจริญในชีวิต และสามารถอยู่ในสังคมอย่างมี
ความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคตประกอบด้วย ๒ ส่วนคือ

๑. ข้อควรปฏิบัติ
๒. ข้อควรละเว้น

๒.๑ ข้อควรปฏิบัติ

เป็นคำสอนให้บุคคลปฏิบัติตามเพื่อความสุข ความเจริญและสามารถ
ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ประกอบด้วย

๒.๑.๑ หิริโอตตปปะ คือ หลักธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็น
ระเบียบเรียบร้อย ไม่สับสน เรียกว่าธรรมค้ำครองโลก มี ๒ ประการ ดังนี้

๑. หิริ คือ ความละอายใจต่อการทำชั่ว
๒. โอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

๒.๑.๒ ขันติโสรัจจะ คือ ธรรมที่ทำให้งาม มี ๒ ประการ ดังนี้

๑. ขันติคือความอดทน อดได้ ทนได้เพื่อบรรลุความดีงาม
และความมุ่งหมายอันชอบ
๒. โสรัจจะ คือ ความสงบเสถียร อธิยาศัยงาม รักความ
ประณีต หมัดจด เรียบร้อย งดงาม

เมื่อบุคคลมีหิริโอตตปปะ ชันติโสรัจจะพร้อมแล้วย่อมเป็นผู้ที่มีใจหนักแน่น
มั่นคง ไม่หวั่นไหวง่าย ทำให้เป็นผู้มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ

๒.๑.๓ บุคคลหาได้ยากมี ๒ ประเภท ดังนี้

๑. บุพพการี คือ บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน
๒. กตัญญูกตเวที คือ บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและ

ตอบแทน^{๑๑}

๒.๑.๔ สุจริต ๓ คือ การกระทำที่ควร ๓ ประการ มีดังนี้

๑. กายสุจริต คือ การประพฤติชอบด้วยกาย
๒. วจีสุจริต คือ การประพฤติชอบด้วยวาจา
๓. มโนสุจริต คือ การประพฤติชอบด้วยใจ^{๑๒}

๒.๑.๕ สัมปรัสนัญญัตติ คือ ข้อควรปฏิบัติของผู้ประเสริฐ ๓

ประการคือ

๑. ทานคือการสละสิ่งของๆ ตนเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น
๒. บรรพชา คือ การถือบวช เพื่อการไม่เบียดเบียนผู้อื่น
๓. มาตาปิตุอุปัฏฐาน คือ การปฏิบัติมารดาบิดาของตนให้

เป็นสุข^{๑๓}

๒.๑.๖ บุญกิริยาวัตตุ คือ ที่ตั้งแห่งการทำบุญ ๓ ประการ คือ

๑. บุญกิริยาวัตตุสำเร็จด้วยทานมัย
๒. บุญกิริยาวัตตุสำเร็จด้วยศีล
๓. บุญกิริยาวัตตุสำเร็จด้วยภาวนา^{๑๔}

๒.๑.๗ กำลัง ๔ ประกอบด้วย

๑. ปัญญา
๒. ความเพียร
๓. การงานอันไม่มีโทษ
๔. การสงเคราะห์^{๑๕}

๒.๑.๘ จักร ๔ คือ ธรรม ๔ ที่เป็นประจักษ์ล่องหนไปสู่ความเจริญ

๔ ประการดังนี้

๑. ปฏิรูปเทศวาสะ คือ การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
๒. สัมปรัสนัญญัตติ คือ การคบสัตบุรุษ

๓. อัดตสัมมาปณิธิ คือ การตั้งตนไว้ชอบ

๔. ปุพเพกตปุญญตา คือ ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ใน

ปางก่อน^{๑๖}

๒.๑.๙ ปธาน คือ ความเพียร ๔ ประการ คือ

๑. สังวรปธาน คือ เพียรระวังไม่ให้เกิดขึ้น

๒. ปหานปธาน คือ เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. ภวานापธาน คือ เพียรให้กุศลที่เกิดขึ้น

๔. อนุรักษนาปธาน คือ เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่

ให้เสื่อม^{๑๗}

๒.๑.๑๐ อธิษฐานธรรม คือ ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ ประการ ดังนี้

๑. ปัญญา คือ รอบรู้สิ่งที่ควรรู้

๒. สัจจะ คือ ความจริงใจ

๓. จาคะ คือ การเสียสละ

๔. อุปสมะ คือ ความสงบ^{๑๘}

๒.๑.๑๑ อิทธิบาท ๔ คือ ธรรมเป็นเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔

ประการ ดังนี้

๑. ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

๒. วิริยะ คือ ความเพียรพยายามทำในสิ่งนั้น

๓. จิตตะ คือ การเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

๔. วิมังสา คือ การหมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น^{๑๙}

๒.๑.๑๒ สังคหวัตถุ ๔ คือ หลักการปฏิบัติเพื่อการสงเคราะห์
เป็นการยึดเหนี่ยวจิตใจคน และประสานสามัคคีในหมู่ชน ประกอบไปด้วย

๑. ทาน^{๒๐} คือ การให้ปันเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ

๒. เปยยวัชชะ คือ การกล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง

๓. อัดถจริยา คือ การประพฤติ

๔. สมานัตตา คือ ความมีตนเสมอ หมายถึง ทำตนเสมอ

ตนเสมอปลาย^{๒๑}

๒.๑.๑๓ พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ เป็น
หลักธรรมประจำใจ เพื่อความประพฤติที่บริสุทธิ์ ดำเนินชีวิตตนเองและปฏิบัติต่อ
ผู้อื่นได้โดยชอบ ประกอบด้วย

๑. เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข

๒. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์

๓. มุทิตา คือ ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข

๔. อุเบกขา คือ วางใจเป็นกลาง^{๒๒}

๒.๑.๑๔ ขรവാสาธรรม คือ ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน หรือหลักการครองชีวิตที่ดี ๔ ประการ ดังนี้

๑. สัจจะ คือ ความจริง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง หมายถึง การตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตน ตั้งใจให้มันอย่างถึงที่สุดเพื่อให้ประสบความสำเร็จ

๒. ทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ

๓. ขันติ คือ ความอดทน ตั้งใจทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ไม่หวั่นไหว มั่นใจในจุดหมายและไม่ท้อถอย

๔. จาคะ คือ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้าง พร้อมทั้งจะรับความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแค้นเห็นแก่ตน หรือเอาแต่ใจตัว^{๒๓}

๒.๑.๑๕ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ ประการ

๑. อุฏฐานสัมปทา คือ ความขยันหมั่นเพียรในการทำกิจการของตน

๒. อารักขสัมปทา คือ การรู้จักรักษาทรัพย์ที่ตนเองหามาได้

๓. กัลยาณมิตตตา คือ การคบเพื่อนที่เป็นคนดี

๔. สมชีวิตา คือ การเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่ตนหามาได้^{๒๔}

๒.๑.๑๖ สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ภายนอก ๔ ประการคือ

๑. สัทธาสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา หมายถึง การเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. สีลสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยศีลในการรักษากาย วาจา ใจ
๓. จาคสัมปทา คือ ความถึงพร้อมในการบริจาคทาน แบ่งปันความสุขให้ผู้อื่น
๔. ปัญญาสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยปัญญาที่จะรู้จัก บาป บุญ คุณ โทษ^{๒๕}

๒.๑.๑๗ สุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการคือ

๑. สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์
๒. สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค
๓. สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้
๔. สุขเกิดแต่การประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ^{๒๖}

๒.๑.๑๘ เวสาร์ชชกรณธรรม คือ ธรรมทำความกล้าหาญ ๕ ประการ ดังนี้

๑. สัทธา คือ เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. สีล คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย
๓. พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ศึกษามาก
๔. วิริยารัมภะ คือ ปรารถนาความเพียร
๕. ปัญญา คือ รอบรู้สิ่งที่ควรรู้อย่าง^{๒๗}

๒.๑.๑๙ ผละ คือ ธรรมอันเป็นกำลัง ๕ ประการ ดังนี้

๑. ศรัทธา คือ ความเชื่อ
๒. วิริยะ คือ ความเพียร
๓. สติ คือ ความระลึกได้
๔. สมาธิ คือ ความตั้งใจมั่น
๕. ปัญญา คือ ความรอบรู้^{๒๘}

๒.๑.๒๐ การใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ ๕ ประการ ดังนี้

๑. เลี้ยงตัว มารดา บิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ ให้เป็นสุข
๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข

๓. บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ

๔. ทำพละ ๕ อย่าง คือ

ก. ญาติพละ คือ สงเคราะห์ญาติ

ข. อติถิพละ คือ ต้อนรับแขก

ค. ปุพพเปตพละ คือ ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย

ง. ราชพละ คือ จ่ายภาษีอากรให้รัฐ

จ. เทวตาพละ คือ ทำบุญอุทิศให้เทวดา

๕. บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ ^{๒๔}

๒.๑.๒๑ ทิศ ๖ คือ หลักธรรมเพื่อให้บุคคลที่อยู่รอบข้างปฏิบัติ

ต่อกัน พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเรื่องทิศ ๖ ว่า

“... มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา
บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรอำมาตย์เป็นทิศเบื้องซ้าย
ทาสทาสีกรรมเป็นทิศเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน
คฤหัสถ์ในสกุลผู้สามารถนอบน้อมทิศเหล่านี้ บัณฑิตผู้
ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นคนละเอียดและมีไหวพริบ มีความ
ประพฤติเจียมตัว ไม่คือ กระด้าง ผู้เช่นนั้นย่อมได้ยศ...”^{๒๕}

การปฏิบัติต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องในทิศต่าง ๆ นั้น มีดังต่อไปนี้

๑. ทิศเบื้องหน้า อันได้แก่ บิดา มารดา บุตรพึงบำรุงด้วย ๕ สถานะ คือ

๑) ทานเลี้ยงเรามาแล้ว เมื่อท่านแก่ชราต้องเลี้ยงท่านตอบแทน

๒) ช่วยทำกิจธุระท่านด้วยความตั้งใจ

๓) ดำรงวงศ์สกุลไว้ ไม่ทำความชั่วให้เกิดความเสื่อมเสียแก่สกุล

๔) จงปฏิบัติตนเป็นทายาทผู้รับมรดกที่ดี

๕) เมื่อท่านทั้งสองทำการกิริยาแล้ว ทำบุญกุศลไปให้

มารดาบิดาพึงอนุเคราะห์บุตร ๕ สถานะ คือ

๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี

๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา

๔) หาภรรยาที่สมควรให้

๕) มอบทรัพย์ให้ในการอันควร

๒. ทิศเบื้องขวา อันได้แก่ ครู อาจารย์ ศิษย์พึงบำรุงด้วย ๕ สถานะ คือ
- ๑) ศิษย์พึงเคารพ นอบน้อม ด้วยการลุกขึ้นยืน
 - ๒) ศิษย์พึงเคารพ นอบน้อม ด้วยการเข้าไปคอยรับใช้
 - ๓) ศิษย์พึงเคารพ นอบน้อม ด้วยการตั้งใจศึกษาสิ่งที่ครูสอน
 - ๔) ศิษย์พึงเคารพ นอบน้อม ด้วยการปรนนิบัติครูอาจารย์
 - ๕) ศิษย์พึงศึกษาเล่าเรียนวิชาด้วยความเคารพคือตั้งใจศึกษาเล่าเรียน
- อาจารย์พึงอนุเคราะห์ศิษย์ ด้วย ๕ สถานะ คือ
- ๑) แนะนำดี
 - ๒) ให้เรียนดี
 - ๓) บอกลดโทษให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง
 - ๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
 - ๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (ไปในทิศทางไหนก็ไม่อดอยาก)
๓. ทิศเบื้องหลัง อันได้แก่ ภรรยาอันสามีพึงปฏิบัติบำรุงด้วยสถานะ ๕ คือ
- ๑) สามีพึงยกย่องว่าเป็นภรรยา
 - ๒) สามีไม่พึงดูหมิ่นภรรยาของตน
 - ๓) สามีไม่พึงปฏิบัตินอกใจภรรยาของตน
 - ๔) สามีพึงมอบความเป็นใหญ่ในครัวเรือนให้
 - ๕) สามีพึงหาของกำนัลมาให้ในโอกาสอันควร
- ภรรยาอนุเคราะห์สามีด้วย ๕ สถานะ คือ
- ๑) จัดการงานดี
 - ๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี
 - ๓) ไม่นอกใจสามี
 - ๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
 - ๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง
๔. ทิศเบื้องซ้าย อันได้แก่ มิตรสหาย มิตรพึงปฏิบัติด้วยสถานะ ๕ คือ
- ๑) เผื่อแผ่แบ่งปัน
 - ๒) พุดจามีน้ำใจ
 - ๓) ช่วยเหลือเกื้อกูล
 - ๔) มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
 - ๕) ซื่อสัตย์ จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ด้วยการ

- ๑) เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน
- ๒) เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาสมบัติของเพื่อน
- ๓) ในคราวมีภัยเป็นที่พึ่งได้
- ๔) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
- ๕) นับถือตลอดดวงศรัทธาของมิตร

๕. ทิศเบื้องต่ำ อันได้แก่ ทาสและกรรมกร นายพึงบำรุงด้วย ๕ สถานะ คือ

- ๑) ด้วยการจัดงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง
- ๒) ด้วยการให้อาหารและรางวัล
- ๓) ด้วยการรักษาในคราวเจ็บไข้
- ๔) ด้วยการให้ของที่รสแปลก ๆ รับประทาน
- ๕) ด้วยการปล่อยพักผ่อนตามกาลอันควร

ทาสพึงอนุเคราะห์นายด้วยสถานะ ๕ ได้แก่

- ๑) ลุกขึ้นทำงานก่อนนาย
- ๒) เลิกการทำงานที่หลังนาย
- ๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้
- ๔) ทำงานการให้ดีขึ้น
- ๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ

๖. ทิศเบื้องบน อันได้แก่ สมณพราหมณ์ อันกุลบุตรควรบำรุงด้วย ๕ สถานะ คือ

- ๑) ด้วยกายกรรม คือ การประพฤติทางกายต่าง ๆ ด้วยความเมตตา
- ๒) ด้วยวจีกรรม คือ พูดอะไรก็พูดด้วยความเมตตา
- ๓) ด้วยมโนกรรม คือ คิดสิ่งใดก็ให้คิดด้วยความเมตตา
- ๔) ด้วยการไม่ปิดประตูบ้านเมื่อสมณพราหมณ์ไปเยือน
- ๕) ด้วยการถวายอามิสทานตามสมควรแก่ภาวะวิสัย

สมณพราหมณ์พึงอนุเคราะห์กุลบุตรด้วย ๖ สถาน คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม

- ๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- ๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
- ๖) บอกทางสรวรคให้

๒.๑.๒๒ สปัปริสธรรม คือ ธรรมของสัตบุรุษ มี ๗ ประการ ดังนี้

- ๑. ฐัมมัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ
- ๒. อัตถัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักผล
- ๓. อัตตัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักตน
- ๔. มัตตัญญา คือ ความเป็นผู้รู้ประมาณ
- ๕. กาลัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักเวลาอันสมควร
- ๖. ปริสัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักชุมชน
- ๗. ปุคคปโรปรัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักบุคคลผู้

ควรคบ^{๓๑}

๒.๑.๒๓ อริยทรัพย์ มี ๗ ประการดังนี้

- ๑. ศรัทธา คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือ
และในความดีที่ทำ
- ๒. ศีล คือ การรักษากาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย
ประพฤติดุกต้องดีงาม
- ๓. ทิริ คือ ความละเอียดใจในการทำชั่ว
- ๔. โอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
- ๕. พานุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
- ๖. จาคะ คือ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่
- ๗. ปัญญา คือ ความรู้ ความเข้าใจต่อเงแท้ในเหตุผล ดี
ชั่ว ถูก ผิด คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณาและรู้ที่จะจัดทำ^{๓๒}

๒.๑.๒๔ กุศลกรรมบถ ทางบุญควรดำเนิน ๑๐ ประการ ดังนี้

- ๑. เว้นจากการปลงชีวิต
- ๒. เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ โดยการขโมย
- ๓. เว้นจากการประพฤติดิิดในกาม
- ๔. เว้นจากการพูดเท็จ
- ๕. เว้นจากการพูดส่อเสียด

- ๖. เว้นจากการพูดคำหยาบ
- ๗. เว้นจากการพูดเพื่อเจ้า
- ๘. ไม่คิดอยากได้ของผู้อื่น
- ๙. ไม่คิดทำร้ายผู้อื่น
- ๑๐. มีความเห็นชอบ ถูกต้องตามครรลองครองธรรม^{๓๓}

๒.๒ ข้อควรละเว้น เป็นคำสอนที่ให้บุคคลหลีกเลี่ยง ไม่ประพฤติปฏิบัติ เพราะถ้าทำไปแล้ว ย่อมก่อให้เกิดโทษแก่ตนเองและผู้อื่น ได้แก่

๒.๒.๑ อคติ ๔ ประการ ดังนี้

- ๑. ฉันทาคติ คือ สำเอียงเพราะรัก
- ๒. โทสาคติ คือ สำเอียงเพราะไม่ชอบกัน
- ๓. โมหาคติ คือ สำเอียงเพราะเขลา
- ๔. ภยาคติ คือ สำเอียงเพราะกลัว^{๓๔}

๒.๒.๒ มิจฉาวณิชา คือ การค้าขายไม่ชอบธรรม ๕ ประการ คือ

- ๑. การค้าขายศาดรา
- ๒. การค้าขายสัตว์
- ๓. การค้าขายเนื้อสัตว์
- ๔. การค้าขายน้ำเมา
- ๕. การค้าขายยาพิษ^{๓๕}

๒.๒.๓ อบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อม ๖ ประการ^{๓๖} ดังนี้

๑. การประกอบเนืองๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมา สุรา และเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ซึ่งมีโทษ ๖ ประการ คือ

- ๑) ความเสื่อมแห่งทรัพย์สินย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ดื่ม
- ๒) เป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทซึ่งกันและกัน
- ๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรคภัยไข้เจ็บ
- ๔) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักความละอาย
- ๕) เป็นเหตุเสียชื่อเสียง
- ๖) เป็นเหตุแห่งการบั่นทอนกำลังปัญญา

๒. การประกอบเรื่องๆ ซึ่งการเที่ยวเตร่ในตอนกลางคืน
ซึ่งมีโทษ ๖ ประการ คือ

- ๑) ผู้นั้นเชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาตัวเอง
- ๒) ผู้นั้นเชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาบุตรภรรยา
- ๓) ผู้นั้นเชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- ๔) ผู้นั้นยอมเป็นที่ระวางสงสัยของผู้อื่น
- ๕) ผู้นั้นมักถูกกล่าวด้วยคำพูดอันไม่จริง มักถูก

ใส่ความ

- ๖) ผู้นั้นจะมีความทุกข์มากมายอันเกิดจากการเที่ยว

กลางคืน

๓. การประกอบเรื่องๆ ซึ่งการเที่ยวดูมหรสพต่างๆ ซึ่ง
มีโทษ ๖ ประการ คือ

- ๑) รำที่ไหนต้องไปที่นั่น
- ๒) ขับร้องที่ไหนต้องไปที่นั่น
- ๓) ประโคมที่ไหนก็ไปที่นั่น
- ๔) ขับเสภาที่ไหนไปที่นั่น
- ๕) เพลงที่ไหนไปที่นั่น
- ๖) เกิดเท็งที่ไหนไปที่นั่น

๔. การประกอบเรื่องๆ ซึ่งการพนัน อันเป็นที่ตั้งแห่ง
ความประมาท ซึ่งมีโทษ ๖ ประการ คือ

- ๑) ผู้ชนะยอมก่อเวร
- ๒) ผู้แพ้ย่อมเสียดายทรัพย์ที่เสียไป
- ๓) เกิดความเสื่อมทรัพย์สินในปัจจุบัน
- ๔) คำพูดของคนเล่นการพนันไม่มีใครเชื่อถือ
- ๕) ถูกเพื่อนฝูงดูหมิ่นประมาท
- ๖) ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย เพราะชายนักเลง

เล่นการพนันไม่สามารถจะเลี้ยงภรรยาได้

๕. การประกอบเรื่องๆ ซึ่งการคบมิตรชั่วซึ่งมีโทษ ๖
ประการ คือ

- ๑) ทำให้เป็นนักแสดงการพนัน
 - ๒) ทำให้เป็นนักแสดงเจ้าชู้
 - ๓) ทำให้เป็นนักแสดงสุรา
 - ๔) ทำให้เป็นคนหลอกหลวงผู้อื่นด้วยของปลอม
 - ๕) ทำให้โกงเขาซึ่งหน้า
 - ๖) ทำให้เป็นนักแสดงหัวไม้
๖. การประกอบเนื่องๆ ซึ่งความเกียจคร้าน ซึ่งมีโทษ ๖

ประการ คือ

- ๑) คนเกียจคร้านมักอ้างว่าหนาวนัก แล้วไม่ทำงาน
- ๒) คนเกียจคร้านมักอ้างว่าร้อนนัก แล้วไม่ทำงาน
- ๓) คนเกียจคร้านมักอ้างว่าเย็น แล้วจึงไม่ไปทำงาน
- ๔) คนเกียจคร้านมักอ้างว่ายังเข้าอยู่ แล้วไม่ไปทำงาน
- ๕) คนเกียจคร้านมักอ้างว่าหิวนัก แล้วไม่ทำงาน
- ๖) คนเกียจคร้านมักอ้างว่ากระหายนัก แล้วไม่ทำงาน

จากโทษแห่งความเสื่อมทั้งหมดนี้ ถือว่าเป็นสิ่งที่ผู้หวังความสุขความเจริญ
ในชีวิต
หวังที่จะให้ตัวเองและบุคคลอื่นมีความปลอดภัยเจริญด้วยโภคทรัพย์
ควรงดเว้น

๒.๒.๔ อุปกิเลส คือ เครื่องเศร้าหมองที่ให้โทษ ๑๖ ประการ คือ

- ๑. อภิชฌาวิสมโลภะ คือ ความละโมภ
- ๒. พยาบาท คือ ความร้ายกาจ
- ๓. โกรธะ คือ ความโกรธ
- ๔. อุปนาหะ คือ ความผูกโกรธ
- ๕. มกฺขะ คือ การลบหลู่คุณท่าน
- ๖. ปลาสะ คือ การตีตนเสมอ
- ๗. อีสสา คือ ความริษยา
- ๘. มัจฉริยะ คือ ความตระหนี่
- ๙. มายา คือ ความเจ้าเล่ห์ มารยา
- ๑๐. สาเรยยะ คือ การโอ้อวด
- ๑๑. ถัมภะ คือ ความตื้อ

- ๑๒. สारัมภะ คือ แข่งดี
- ๑๓. มานะ คือ การถือตัว
- ๑๔. อติมานะ คือ การดูหมิ่นท่าน
- ๑๕. มทะ คือ ความมัวเมา
- ๑๖. ปมาทะ คือ ความเลินเล่อ^{๑๗}

๓. หลักจริยศาสตร์ขั้นสูง

หลักจริยศาสตร์ขั้นสูง เป็นวิธีการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นหรือการบรรลุ นิพพาน ซึ่งก็คือการปฏิบัติตามมรรค ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมา วาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ^{๑๘}

หลักจริยศาสตร์ที่มีอยู่ทั้งหมดนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแห่ง การดำรงอยู่ของมนุษย์ ซึ่งความสุขอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของทุกชีวิตนั้นมี ๓ ระดับ คือ

๑. ประโยชน์สุขในระดับมนุษย์โลก คือ ความถึงพร้อมด้วยทรัพย์ ลาภ ยศ ความมีเกียรติในสังคม คู่ครองที่เป็นสุขตามสมควรแก่สติปัญญา ทั้งหมดนี้ เรียกว่า “ประโยชน์ในปัจจุบัน”

๒. ประโยชน์สุขในระดับสวรรค์สมบัติ เป็นเรื่องคุณค่าของชีวิตในอีก ชั้นหนึ่ง เป็นเรื่องของจิตใจเป็นสำคัญ

๓. ประโยชน์สุขในระดับนิพพาน เป็นประโยชน์สุขสูงสุดของพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “นิพพานเป็น สุขอย่างยิ่ง”^{๑๙}

สิ่งที้นำไปสู่ประโยชน์สุขทั้งหมดนั้นรวมอยู่ในหลักคำสอน ๓ ประการคือ

- ๑. เว้นจากการประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา ใจ
- ๒. ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ
- ๓. กระทำใจตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง คือ โลก โกรธ หลง

บรรณานุกรมและเชิงอรรถ

^๑ อก.จตุกก.๒๑/๑๒๙/๑๗๒-๑๗๓

^๒ ภิกษุณีและสามเณรีนิกายเถรวาทนั้น ไม่ปรากฏว่ามีอยู่ในปัจจุบันและไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่าได้สาบสูญไปตั้งแต่เมื่อใด

^๓ สามเณรีที่กำลังเตรียมตัวบวชเป็นภิกษุณี ซึ่งไม่มีอยู่ในปัจจุบัน

^๔ ขุ.ม.๒๙/๙๓๕/๕๓๘

^๕ ความผิดของภิกษุเรียกว่า “อาบัติ” มี ๗ ประการคือ

๑. ปราชิก เป็นความผิดร้ายแรง มีโทษต้องขาดจากความเป็นพระ ประกอบด้วย การเสพเมถุน การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ๕ มาสกาขึ้นไป การข่มขืน การอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน

๒. สังฆาทิเสส เป็นความผิดขั้นรุนแรงของพระ ต้องถูกลงโทษตามวินัยอย่างหนัก สงฆ์ต้องประชุมลงโทษ เช่น การทำให้สุจิตเคลื่อน การจับต้องกายหญิง การสร้างกุฎิด้วยการขอ การทำให้สงฆ์แตกกัน

๓. ทุลลัจฉัย เป็นความผิดขั้นกลางของพระ มีบทลงโทษโดยระบุให้สาธารณูปการกับภิกษุด้วยกันแล้วปลงอาบัติ เช่น การเสพเมถุนทางอวัยวะต่างๆ ที่นอกเหนือจากทวารหนัก ทวารเบา และปาก

๔. ปาจิตตีย์ เป็นความผิดที่ไม่ร้ายแรง มีบทลงโทษให้ทำการปลงอาบัติ เช่น การพูดส่อเสียด การแสดงธรรมสองต่อสองกับผู้หญิง การขุดดิน ไม่เก็บที่นอน การดื่มสุรา การเก็บของมีค่าที่ตกอยู่ ให้ทำการสาธารณูปการและปรับปรุงตนเอง

๕. ปาฏิเทสนียะ เป็นความผิดที่น้อยกว่า มีโทษให้ทำการแสดงคืนและปลงอาบัติ เช่น การรับอาหารจากผู้ยากจน แต่ต่อมาทรงอนุญาตถ้าผู้ที่ยากจนนั้นมีศรัทธาและตั้งใจถวาย

๖. ทุกกฏ เป็นความผิดเนื่องด้วยการปฏิบัติตนและมารยาท มีบทลงโทษให้ทำการปลงอาบัติ เช่น การพูดเสียงดัง การหัวเราะเสียงดัง การเอาผ้าคลุมศีรษะ การฉันอาหารไม่เรียบร้อย การบ้วนน้ำลายลงในน้ำ การยื่นถ่ายอวัยวะ เป็นต้น

๗. ทุพภาสิต เป็นความผิดเนื่องจากการใช้คำพูดไม่ดี มีบทลงโทษให้ปลงอาบัติ

^๖ ขุ.ธ.๒๕/๓๐/๔๓

- ๗ ที่.ป.า.๑๑/๒๘๖/๒๒๙
- ๘ อง.อฎฐฎก.๒๓/๑๒๙-๑๓๐/๒๓๐-๒๓๑
- ๙ อง.ทฎก.๒๐/๒๕๕/๖๑
- ๑๐ อง.ทฎก.๒๐/๔๑๐/๑๑๑
- ๑๑ อง.ทฎก.๒๐/๓๖๔/๑๐๒
- ๑๒ อง.ตฎก.๒๐/๔๔๑/๑๒๐
- ๑๓ อง.ตฎก.๒๐/๔๘๔/๑๗๘
- ๑๔ อง.อฎฐฎก ๒๓/๑๒๖/๒๒๖
- ๑๕ อง.นวก.๒๓/๒๐๙/๓๕๑
- ๑๖ อง.จตุฎก. ๒๑/๓๑/๔๑
- ๑๗ อง.จตุฎก. ๒๑/๑๔/๑๘
- ๑๘ ที่.ป.า.๑๑/๒๔๕/๒๒๐
- ๑๙ ที่.ป.า.๑๑/๒๓๑/๒๐๗
- ๒๐ การให้ที่เป็นทานเรียกว่า “สัปปริสทาน”ใน อง.อฎฐฎก.๒๓/๑๒๗/๒๑๘

กล่าวว่าต้องประกอบไปด้วย

- ๑. ให้ของสะอาด
- ๒. ให้ของประณีต
- ๓. ให้ตามกาล
- ๔. ให้ของสมควร
- ๕. เลือกให้
- ๖. ให้เนืองนิจ
- ๗. เมื่อให้จิตผ่องใส
- ๘. ให้แล้วดีใจ

และยังมีการให้ที่ไม่เป็นทานอีกเรียกว่า “อสัปปริสทาน” ซึ่งในอง.ปัญจก.

๒๒/๑๔๗/๑๗๕ ได้กล่าวไว้ ๒ ส่วนคือ

- ก. ผู้ให้ เป็นผู้ประกอบไปด้วย
 - ๑. อสัตบุรุษ ย่อมให้โดยไม่เคารพ
 - ๒. ให้โดยไม่อ่อนน้อม
 - ๓. ไม่ให้ด้วยมือตนเอง

๔. ให้ของที่เป็นเดน
 ๕. ไม่เห็นผลที่จะพึงมาถึง
 - ข. สิ่งที่ให้ อันประกอบไปด้วยสิ่งต่างๆ ๑๐ ชนิด คือ
 ๑. ให้หญิงเพื่อเป็นภรรยาของชาย
 ๒. ให้แม่โคแก่พ่อโคเพื่อการผสมพันธุ์
 ๓. ให้น้ำเมา มีสุราเมรัย
 ๔. ให้รูปภาพ
 ๕. ให้ศาสตราอาวุธ
 ๖. ให้ยาพิษ
 ๗. ให้โชตรวนเพื่อนำไปจองจำบุคคลอื่น
 ๘. ให้แม่ไก่แก่พ่อไก่เพื่อผสมพันธุ์
 ๙. ให้แม่สุกรแก่พ่อสุกรเพื่อผสมพันธุ์
 ๑๐. ให้ช้าง ทะหนาน เครื่องตวง อาจจะใช้โกงกันได้
- สิ่งที่ให้ผู้อื่นทั้ง ๑๐ ประการนี้ไม่ถือว่าเป็นทานนี้ เพราะก่อให้เกิด

ขึ้นอีกหรืออาจเป็นโทษภัยแก่ผู้อื่น

- ๒๑ อง.นวก.๒๓/๓๕๒/๒๐๘
- ๒๒ อง.อฎฐก. ๒๓/๑๖๐/๒๘๖-๒๘๘
- ๒๓ ส.ส. ๑๕/๘๔๕/๒
- ๒๔ อง.อฎฐก.๒๓/๑๑๔/๒๖๘
- ๒๕ อง.อฎฐก. ๒๓/๑๔๔/๒๗๑
- ๒๖ อง.จตุกก. ๒๑/๖๒/๘๗
- ๒๗ อง.ปญจก.๒๒/๑๐๑/๑๒๖
- ๒๘ อง.ปญจก.๒๒/๑๓/๑๐
- ๒๙ อง.ปญจก.๒๒/๔๑/๔๔-๔๕
- ๓๐ ที่.ปา.๑๑/๒๐๕/๑๗๒-๑๗๓
- ๓๑ ที่.ปา.๑๑/๓๓๑/๒๕๘
- ๓๒ ที่.ปา.๑๑/๓๒๖/๒๒๐
- ๓๓ ที่.ปา.๑๑/๓๖๐/๒๘๘
- ๓๔ อง.จตุกก.๒๐/๑๗/๒๑

^{๓๕} อญ.ปฎิจจก. ๒๒/๑๗๗/๒๑๑

^{๓๖} ที.ปา.๑๑/๑๗๘/๑๖๔

^{๓๗} ม.มู ๑๒/๙๔/๔๕-๔๖

^{๓๘} ตูรายละเอียดยในบทที่ ๓

^{๓๙} ขุ.อิติ.๒๕/๒๕/๒๙